

تبیین جایگاه مؤلفه های تربیت اخلاقی و معنوی در سند تحول بنیادین

سید محمد مهدی حسینی پور^{۱*}، محمد مهدی صادقی^۲

۱- دانشجو ارشد تاریخ و فلسفه آموزش و پرورش

دانشگاه قم

* mm.hosseiniipoor@stu.qom.ac.ir

۲- کارشناسی علوم تربیتی

دانشگاه فرهنگیان

m.mahdi.sadeghi20@gmail.com

چکیده

هدف پژوهش حاضر تبیین جایگاه مؤلفه های تربیت اخلاقی و معنوی در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش ایران است. روش پژوهش توصیفی شامل؛ تحلیل اسنادی بود و رویکرد آن نیز کاربردی محسوب می‌گردد. جامعه تحلیلی، شامل دو بخش؛ متون مرتبط با ابعاد و مؤلفه‌های رشد اخلاقی و معنوی انسان و متن سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، مصوب آذر ماه ۱۳۹۰ می‌باشد. در پژوهش‌های قبلی مشخص گردید اخلاق و معنویت در سند تحول بنیادین از جایگاه خوبی برخوردار می‌باشند. در پژوهش نجفی و همکاران (۱۳۹۹)، مشاهده گردید که در سند تحول بنیادین به برخی از ابعاد تربیت اخلاقی کمتر توجه شده است و میزان توجه به هر کدام از ابعاد تربیت اخلاقی به یک میزان نمی‌باشد. به عنوان مثال در حیطه مفاهیم و توانایی‌های اخلاقی خاص به ابعاد اخلاقی مرتبط با مهارت‌های حرفه‌ای بسیار ناچیز پرداخته شده‌است. همچنین در پژوهش نجفی و همکاران (۱۳۹۴)، مشاهده شد که هدف‌های عملیاتی و راهکارها با ۷۰ فراوانی بیشترین بخش بیانیه ماموریت با ۲ فراوانی کم‌ترین میزان توجه به مفاهیم رشد معنوی را داشته‌اند.

کلمات کلیدی:

واژگان کلیدی: سند تحول بنیادین، آموزش و پرورش، تربیت اخلاقی، تربیت معنوی، دانش آموزان.

۱- مقدمه

سازمان آموزش و پرورش را می‌توان به عنوان یکی از مهم ترین سازمان‌های یک کشور تلقی نمود. رفتار و زندگی شهروندان به بازدهی این سازمان وابسته می‌باشد؛ به صورتی که اگر نظام آموزشی کشور، هدف غایی خود را شناسایی و بر اساس آن برنامه های خرد، کلان و فراسوی کلان را تنظیم و در مرحله بعد بر اساس آن قدم بردارد و عمل نماید به طور حتم می‌توان بیان داشت که شهروندان آن جامعه به هدف نهایی یعنی شهروند مطلوب نزدیک شده اند و بالعکس این مطلب نیز صدق خواهد کرد، به این معنا که اگر نظام آموزشی یک کشور مسیر خود را مشخص نکرده و بر اساس آن عمل نکند، نظام آموزشی آن کشور بازدهی کوتاه مدت و کم اثر خواهد داشت که این مسئله می‌تواند برای جامعه بسیار مضر و آسیب زا باشد (کافمن و هرمن، ۱۳۸۷). به همین جهت کارشناسان و صاحب نظران در حوزه تعلیم و تربیت همواره همت خود را در جهت تنظیم یک برنامه همه جانبه به کار برده و خود را موظف می‌دانند که نقشه راه نظام آموزشی کشور را مشخص کرده تا تمام اعضای سازمان بتوانند بر اساس آن عمل کنند. در کشور جمهوری اسلامی ایران، در سال ۱۳۹۰ سندی به نام سند تحول بنیادین تنظیم و نگارش گردید که اهداف

هشتمین همایش ملی تازه‌های روانشناسی مثبت

وزارت آموزش و پرورش
اداره کل آموزش و پرورش استان هرمزگان
مدیریت آموزش و پرورش شهرستان میناب دانشگاه هرمزگان

اسفندماه ۱۴۰۰ - بندرعباس

گوناهگونی را دنبال می نماید. از مهم ترین اهداف این سند به تربیت اخلاقی و معنوی فراگیران می توان اشاره نمود (سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، ۱۳۹۰).

۲- بیان مسئله

تربیت کودک و فرزند همواره یکی از چالش های خانواده ها و دولت ها در سراسر جهان بوده و می باشد. دولت ها به طرق مختلفی سعی کرده اند که اهداف کلان خود را به صورت هدف های جزئی از طریق نظام آموزشی به کودکان منتقل کرده و آن ها را بر اساس مبانی خود تربیت کنند (کافمن و هرمن، ۱۳۸۷). در کشور جمهوری اسلامی ایران از آن جهت که مبانی دین اسلام زمینه ساز فعالیت ها می باشد، بی شک باید از این مبانی در نظام آموزشی نیز استفاده کرده و برنامه ها را بر اساس آن تنظیم نمود.

تربیت اخلاقی به عنوان ساحتی مهم از تربیت، امروزه مورد توجه ویژه ای قرار گرفته است چرا که عصر ما عصر بحران ها و چالش های بنیان افکن است و اگر بشر بخواهد تعادل روانی داشته باشد و در روابط اجتماعی و فردی موفق باشد، باید به اخلاق و تربیت اخلاقی روی آورد. اهمیت تربیت اخلاقی در نظام های آموزشی و پرورشی، بدیهی و انکارناپذیر است. اصول اخلاقی و تربیت اخلاقی یکی از ارکان اساسی فرهنگ بشری است (نوروزی، ۱۳۹۳). اخلاق و تزکیه، هدف بعثت خداوند در آیات قرآن به تعلیم و تزکیه به عنوان فلسفه بعثت پیامبران از جمله پیامبر گرامی اسلام تاکید دارد. پیامبر اکرم (ص) یکی از اهداف مهم رسالت خویش را آموزش اخلاق بیان داشته اند و می فرمایند: «إِنَّمَا بُعِثْتُ لِأَتَمِّمَ مَكَارِمَ الْأَخْلَاقِ: به راستی که من برای به کمال رساندن مکارم اخلاق مبعوث شده ام».

نظام و آرایش دین به این است که انسان مخالفت با هوای نفس کند و از دنیا پرهیز نماید. در وجود بشر علاوه بر قوه تفکر و تعقل، غرایز و تمایلات گوناگونی خلق شده است، و طبیعتاً به خاطر اختلاف جهت آن ها، نزاع برتری جویی حتمی خواهد بود. عقل و خرد میل دارد انسان را به سوی کمال سوق دهد و غرایز، خوی حیوانی را ترویج می دهند. در این گیر و دار، عقل محتاج نیرویی است که بتواند انسان را به سوی هدف غایی سوق دهد و از کجروی یا سقوط باز دارد. متکفل این امر، اخلاق عملی است. در اینکه ارزش های اخلاقی فطری هستند و خداوند متعال انسان را صاحب محسنات اخلاقی و پویای آن خلق نموده تردیدی وجود ندارد (غضنفری، ۱۳۹۷).

معنویت گرایی نیز به عنوان یکی از نیازهای اساسی آموزش و پرورش و عامل اساسی در رشد زندگی معنوی انسان، کانون توجه روز افزون متخصصان برنامه درسی، روانشناسان و فلاسفه است. به طوری که لحاظ نکردن آن را بی اعتنایی به عناصر اصلی آموزش و یادگیری می دانند و بر این باورند که باید معنویت را بخش مهمی از برنامه های آموزشی به حساب آورد (قاسم پور دهاقانی و نصر اصفهانی، ۱۳۹۰).

ورود معنویت در برنامه های درسی و اسناد تحولی بسیاری از کشورهای دنیا صورت گرفته است و برنامه ها بر آن اساس و در بستری از مفاهیم معنوی ساخته و پرداخته شده اند (میلر، ۱۳۸۰). در این راستا با نگاهی به اهداف و سرفصل دروس نظام های آموزشی متفاوت؛ از جمله آرژانتین (پرورش شهروندان آگاه و مطابق با ارزشهای معنوی مسیحیت)، پاکستان (ایجاد انسجام معنوی براساس تعالیم اسلامی)، اتریش (پرورش استعدادهای شهروندان بر پایه ارزشهای معنوی)، آلمان (پرورش معنوی جوانان)، بلژیک (ایجاد حس مسئولیت و ایمان در جوانان)، دانمارک (ارج نهادن به ارزش های معنوی مسیحیت) مشاهده می شود که جهت گیری برنامه نظام های آموزشی به سمت معنویت است (شعبانی، ۱۳۸۴).

هشتمین همایش ملی تازه‌های روانشناسی مثبت

وزارت آموزش و پرورش
اداره کل آموزش و پرورش استان هرمزگان
معاونت آموزش و پرورش شهرستان میناب دانشگاه هرمزگان

اسفندماه ۱۴۰۰ - بندرعباس

۳. سند تحول بنیادین آموزش و پرورش

سند تحول بنیادین آموزش و پرورش به نوعی به عنوان قانون اساسی نظام تعلیم و تربیت ایران است در مقدمه سند تحول بنیادین آموزش و پرورش آمده است، تحقق ارزش ها و آرمان های متعالی انقلاب اسلامی مستلزم تلاش همه جانبه در تمام ابعاد فرهنگی، علمی، اجتماعی و اقتصادی است. احراز عرصه تعلیم و تربیت از مهم ترین زیر ساخت های تعالی پیشرفت همه جانبه کشور و ابزار جدی برای ارتقای سرمایه انسانی شایسته کشور در عرصه های مختلف است. تحقق این هدف نیازمند ترسیم نقشه راهی است که در آن طی مسیر منابع و امکانات لازم، تقسیم کار در سطح ملی و الزامات در این مسیر به صورت شفاف و دقیق مشخص شده است. در تهیه سند ملی تحول بنیادین آموزش و پرورش کوشش شده است تا با الهام گیری از اسناد بالا دستی و بهره گیری از ارزش های بنیادین آن ها و توجه به اهداف راهبردی نظام جمهوری اسلامی ایران، چشم انداز و اهداف تعلیم و تربیت در افق ۱۴۰۴ هجری شمسی تبیین شود (سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، ۱۳۹۰).

شورای عالی انقلاب فرهنگی با بهره گیری از توان گروه وسیعی از صاحب نظران و متخصصان تعلیم تربیت حوزوی و دانشگاهی تحول بنیادین در نظام آموزش و پرورش را در دستور کار قرار داد و نسبت به بررسی و تأیید مبانی نظری تحول در نظام تعلیم و تربیت رسمی و عمومی جمهوری اسلامی (مشتمل بر سه فصل به نام فلسفه تعلیم و تربیت در جمهوری اسلامی ایران و فلسفه تعلیم و تربیت رسمی و عمومی در جمهوری اسلامی ایران و رهنامه نظام تعلیم و تربیت جمهوری اسلامی) اقدام نمود. این سه بخش به مثابه مبانی نظری سند تحول بنیادین آموزش و پرورش می باشد که در شورای عالی انقلاب به تصویب رسیده است. با توجه به اهمیت تربیت اخلاقی و معنوی در جامعه امروز و بررسی آن در سند تحول بنیادین و بررسی تحقیقات گذشته خلایی در موضوع تربیت اخلاقی در سند تحول بنیادین را نشان می-دهد و آن نبودن تحقیقی در این زمینه است (نوروزی، ۱۳۹۳).

۴. مؤلفه تربیت اخلاقی در سند تحول بنیادین

یکی از مسائل مهم که تعلیم و تربیت با آن درگیر می باشد تربیت اخلاقی فراگیران می باشد. تعریف تربیت اخلاقی دشوار به نظر می آید چرا که شامل مجموعه ای از اهداف، راهکارهای آموزشی و جهت گیری های فلسفی می باشد. تربیت اخلاقی، شامل رهبری دانش آموز از یک حالت انحرافی به سطحی است که فراگیر در آن بتواند ارزش خود را درک کرده و مسیر درست را برگزیند (غلام پور، آیتی و فراهانی، ۱۳۹۹). به طور خلاصه می توان بیان داشت منظور از تربیت اخلاقی نوعی تغییر در قلمرو عقلی، عاطفی و رفتاری می باشد. عنصر عقلانی تربیت اخلاقی، معطوف به ایجاد درک اخلاقی برای بازنشاسی امور خوب از بد می-باشد. به لحاظ عاطفی، تربیت اخلاقی نظر به پرورش پاره هایی از عواطف معین در شخص دارد (باقری، ۱۳۸۶).

طبق پژوهشی که غلام پور، آیتی و فراهانی (۱۳۹۹) انجام داده اند، در زمینه میزان توجه به مؤلفه تربیت اخلاقی در سند تحول بنیادین نکات قابل توجهی دریافت می شود. مفاهیم عام اخلاقی ۶۷/۲۳ درصد از کل توجه را به خود اختصاص داده اند در حالی که مهارت ها و توانایی های خاص اخلاقی عمدتاً در زمینه خصوصیات اخلاقی شخصی و مهارت-های ارتباطی و خلاقیت هستند، ۳۲/۷۷ درصد توجه را به خود اختصاص داده اند. حداقل سهم توجه در حیطه عام اخلاقی مربوط به مؤلفه انفاق بوده و در حیطه مفاهیم خاص اخلاقی مربوط به وقت شناسی و مهارت-های برقراری با همسالان می باشد. غلام پور و همکاران در پژوهش خود ذکر کرده اند که میزان توجه به اخلاق هنری و زیبایی شناختی در سند تحول بنیادین نسبت به اخلاق اجتماعی و اخلاق اقتصادی پیشی گرفته است.

۵. مؤلفه تربیت معنوی در سند تحول بنیادین

شیوع بحران هویتی در بعد دینی- معنوی در بسیاری از مراجعین، از ناکامی های چند دهه اخیر در تربیت دینی و معنوی خبر می دهد و نشان از ضرورت پرداختن روانپزشکان و روانشناسان به موضوع رشد دینی-معنوی. شکل گیری ویژگی های شخصیتی باثبات و سازگار، سازگاری کارآمدتر با استرس ها و بحران-هایی چون مرگ و فاجعه، شکل گیری مناسب هویت، به

هشتمین همایش ملی تازه‌های روانشناسی مثبت

وزارت آموزش و پرورش
اداره کل آموزش و پرورش استان هرمزگان
مديريت آموزش و پرورش شهرستان میناب دانشگاه هرمزگان

اسفندماه ۱۴۰۰ - بندرعباس

ویژه هویت ارزشی و ایدئولوژیک، و نیز تامین سلامت روانی و خانوادگی فرد ارتباط شناخته شده ای با رشد روانی به ویژه در دوران کودکی و نوجوانی دارد. این شرایط نیازمند مداخلات مناسب متخصصان در آموزش هستند (بوالهری، ۱۳۸۹).
دانیلیوک و همکاران (۲۰۱۰) بر این باورند که گنجانیدن معنویت در قالب برنامه های درسی مراکز آموزشی به همراه تعامل مدرسه با سایر نهادهای اجتماعی، شرایط لازم را برای پرورش معنوی و حتی عقلانی دانش آموزان فراهم می سازد. غایت اصلی رشد و تربیت معنوی انسان، رسیدن به نشانه‌های معنوی است. طبیعی است که دستیابی به این هدف مهم، شرایط خاصی می طلبد. از جمله این شرایط آن ها می توان به موارد زیر اشاره نمود: الف) به طور واقعی و منطقی تأمین کننده نیازها و خواسته ای متعالی انسان بوده؛ ب) ملایم و هم جهت با علایق معنوی و فراهم کننده لذت معنوی برای انسان باشد؛ ج) در جهت کمال غایی و سعادت نهایی انسان قرار گرفته؛ د) بر مبنای اصول اعتقادی، فروع دینی و مبانی اخلاقی تنظیم شود (نجفی و کشانی، ۱۳۸۸).

طبق پژوهشی که نجفی، وفائی و ملکی (۱۳۹۴) انجام داده اند، در مجموع ۱۶۸ مرتبه به مؤلفه های مفهومی مرتبط با رشد معنوی انسان در سند تحول بنیادین توجه شده است. میزان تراکم توجه به رشد معنوی در بخش هدف های عملیاتی و راهکارها با ۷۰ فراوانی و ۴۱/۷ درصد زیاد و در بخش بیانیه مأموریت با ۲ فراوانی و ۱/۲ درصد بسیار کم می باشد. در بین ابعاد مورد بررسی، بعد اخلاق با میزان بار اطلاعاتی ۰/۸۳۹ و ضریب اهمیت ۰/۳۷۳ بیشترین توجه را به خود اختصاص داده است، این در حالی است که به بعد تعقل با میزان بار اطلاعاتی ۰/۶۷۰ و ضریب اهمیت ۰/۲۹۸ کمتر توجه شده است.

۶. نتیجه گیری

اهمیت نظام آموزشی باعث می گردد توجه دولت ها و حکومت ها بدان جلب شده و راهکارهایی جهت افزایش بازدهی آن ارائه دهند. به همین جهت می باشد که صاحب نظران و پژوهشگران حوزه تعلیم و تربیت در کشور جمهوری اسلامی ایران گرد هم جمع آمده و سندی را به نام سند تحول بنیادین تدوین کردند. این سند به عنوان یک سند بالا دستی، نقشه راهی برای نظام آموزشی کشور تعیین می کند و نظام آموزشی را متناسب با مبانی و فرهنگ کشور هماهنگ می سازد (سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، ۱۳۹۰). یکی از اهداف نظام آموزش و پرورش همواره تربیت انسانی با اخلاق و همچنین دارای تربیت معنوی می باشد. این دو هیچگاه از برنامه درسی کشور ما دوره نبوده اند. به همین جهت این دو مؤلفه همواره مورد توجه قرار گرفته اند. در پژوهش حاضر سعی بر آن بود که یک دید کلی نسبت به میزان اهمیت و جایگاه مؤلفه های تربیت اخلاقی و معنوی به مخاطبان خود عرضه دارد.

در پژوهش های قبلی مشخص گردید اخلاق و معنویت در سند تحول بنیادین از جایگاه خوبی برخوردار می باشند. در پژوهش نجفی و همکاران (۱۳۹۹)، مشاهده گردید که در سند تحول بنیادین به برخی از ابعاد تربیت اخلاقی کمتر توجه شده است و میزان توجه به هر کدام از ابعاد تربیت اخلاقی به یک میزان نمی باشد. به عنوان مثال در حیطه مفاهیم و توانایی های اخلاقی خاص به ابعاد اخلاقی مرتبط با مهارت های حرفه ای بسیار ناچیز پرداخته شده است. همچنین در پژوهش نجفی و همکاران (۱۳۹۴)، مشاهده شد که هدف های عملیاتی و راهکارها با ۷۰ فراوانی بیشترین بخش بیانیه مأموریت با ۲ فراوانی کم ترین میزان توجه به مفاهیم رشد معنوی را داشته اند.

چنین نتایج قابل توجهی می تواند به دلایلی همچون نگرش برنامه ریزان درسی، ترجیحات مؤلفان سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، محدودیت در حجم سند و تلقی کافی بودن فراوانی های بیان شده باشد. یافته های مرتبط با وضعیت مؤلفه ها نشان می دهد که به برخی از مؤلفه ها اصلاً توجهی نشده و یا میزان توجه بسیار ناچیز بوده است. علت این نوع از نارسایی را می توان در دو بخش عملی و نظری جستجو کرد. از آن جایی که تعلیم و تربیت معنوی، تار و پودی در هم تنیده از عمل و نظر است، برخی از نارسایی های آن، نتیجه کجروی در عرصه و روابط عملی و برخی حاصل کج اندیشی در مقام نظر است.

۷. منابع

- سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، ۱۳۹۰، مصوب شورای عالی انقلاب فرهنگی.
- کافمن، راجر. هرمن، جری. ۱۳۸۷، برنامه ریزی استراتژیک، نشر مدرسه، تهران.
- نوروزی، الهام. ۱۳۹۳، بررسی مؤلفه های تربیت اخلاقی در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، ششمین کنفرانس ملی توسعه پایدار در علوم تربیتی و روانشناسی، مطالعات اجتماعی و فرهنگی.
- نوروزی، علی، ۱۳۹۳، در آمدی بر اخلاق و تربیت اخلاقی در اندیشه علامه طباطبایی، فصلنامه علمی پژوهشی، دوره چهارم، شماره ۱۳.
- غلام پور، میثم. آیتی، محسن. فراهانی، احمد. ۱۳۹۹. تبیین مولفه های تربیت اخلاقی فراگیران و تحلیل جایگاه آن در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش. فصلنامه پژوهش-نامه اخلاق، دوره سیزدهم، شماره ۴۹.
- باقری، خسرو، ۱۳۸۶، نگاهی دوباره به تربیت اسلامی، تهران، انتشارات مدرسه.
- قاسم پوردهاقانی، علی؛ نصراصفهان، احمدرضا. ۱۳۹۰، رویکرد معنوی و برنامه ریزی درسی. فصلنامه پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی، دوره ۱۹، شماره ۱۳.
- غضنفری، علی. ۱۳۹۷. ره رستگاری. تهران، انتشارات لاهیجانی.
- شعبانی، زهرا. ۱۳۸۴، بررسی تطبیقی برنامه های درسی دینی و اخلاقی در ایران و چند کشور جهان. فصلنامه تعلیم و تربیت میلر، جانی. ۱۳۸۰. آموزش و پرورش و روح: به سوی یک برنامه درسی معنوی، (ترجمه نادرقلی قورچیان). تهران: آزاده. نجفی، حسن؛ جعفری هرنیدی، رضا و رهنما، اکبر.
- والهری، جعفر. ۱۳۸۹. تربیت معنوی کودکان و نوجوانان. دهمین همایش پیاپی سالیانه انجمن علمی روانپزشکان ایران.
- نجفی، محمد. کشانی، فاطمه. ۱۳۸۸، برنامه درسی معنوی برای دستیابی به تربیت دینی. مجموعه مقالات همایش تربیت دینی. قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره).
- نجفی، حسن. وفائی، رضا. ملکی، حسن. ۱۳۹۴، تبیین ابعاد و مؤلفه های رشد معنوی انسان و تحلیل آن در محتوای سند تحول بنیادین آموزش و پرورش ایران. فصلنامه مسائل کاربردی تعلیم و تربیت اسلامی، سال یکم، شماره ۱.